

Molnár Ferenc és az ifjúkor kultúrája

Esszémnek két alapvető célja van. Az első, hogy a szellemtörténet módszerével megvilágítsam, mit is jelentett az ifjúkor fogalma az 1890-es és az 1910-es évek között. Másodszor megvizsgálom e kultúrának a Molnár Ferenc-féle kollektív metaforikus jelentését és az író patriotizmusát – a háborúról és a hősiességről kifejtett véleményét állítva a középpontba. (1)

Az ifjúkor felfedezése

Az ifjúkor mint fogalom, a századforduló éveiben született. Feltehetően a 9-től 24 éves korig tartó ifjúkor társadalomban való „konkrét jelenléte” vált általános érvényű fogalommal. Óriási érdeklődés mutatkozott az ifjúkor fizikai és mentális fejlődésének jelenségei iránt. Pszichológia, kriminológia, pedagógia, szociológia, irodalom, illetve a későbbiekben a pszichoanalízis együttesen alakították ki a kor új fogalmát. Összességében levonható az a következtetés, hogy az ifjúkori viselkedésre és nevelésre vonatkozó új tudományos álláspontok és elméletek a hagyományos, paternalisztikus szemléletet alapjain rázták meg. (2)

G. Stanley Hall (1844–1924), amerikai pszichológus egy Európában is széles körben ismert úttörő tanulmányában (*Adolescence: Its Psychology and Its Relations to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion, and Education*, 1914) foglalta össze az ifjúkori fizikai és szellemi fejlődésre vonatkozó tudományos eredményeket. Művében a saját korában elfogadott öröklődési elméletet vonatkoztatja az ifjúkori fejlődésre, miszerint az egyén fizikai és mentális fejlődése az egész emberi faj sajátja. Azért, hogy a fiatalokat rávezessék fejleszthető képességeik felismerésére, a tanárnak bele kell táplálni fogékony agyukba „a világ gyermekeinek csiszolatlan és vitális erényeinek” („crude and rank virtues of the world”) képeit is. (3) Az ifjúkor elvesztette a természetel való kapcsolatát, ezért törvényeit a nyugalom, a pihenés, a sport, a művészet, a legendák, a románcok és az idealizálás eszközeivel kell visszaállítani.

A háború idealizálása – akár kalandként, akár durva, de becsületes játékként – az irodalom egyik olyan eszközévé vált, melynek segítségével az ifjúkor férfias identitását le lehetett írni. A háború előtt a férfivá érés egyik leghatásosabb eszközének az európai nagyhatalmak hadseregeiben való szolgálatot tartották. Az ifjúkorúak számára írt hazafias irodalom olyan olvasmányokkal árasztotta el olvasóit, amelyek egyúttal szellemi felkészülést is jelentettek a háborúra, s ez kialakított egyfajta háború iránti lelkesedést is az olvasóközönségben. (4) Ugyanígy a fiatalokat, főleg a fiúkat fel kellett szabadítani az intellektuális „túltanulás” alól; időt és helyet kellett találni „egészséges” és „normális” fejlődésük biztosítására. A 19. századi „haladó” nézet, mely a „primitív” ösztönök elnyomását hirdette, megenyhült. Az egyéni önkontroll, a testi, illetve szellemi higiénia kiegészítette, sőt néha helyettesítette a vallásos erkölcsöt.

Azonban a fiatalság új függetlenségét megfelelő formák és keretek közé kellett helyezni. A férfiúi tisztaság neotradicionális mozgalmi – mint a cserkészfiúk és a Wandervogel – ellensúlyozták a „dekadens” modernizmussal és „degenerációval” úgy, hogy a jól szervezett, hierarchikus hadsereg értékrendjéhez való visszatérést hirdették. Összehasonlítva a középiskolai

követelményekkel, e mozgalmak sokkal hatásosabbak tudtak lenni az olyan eszmék megtanításában, mint a patriotizmus, nacionalizmus, sovinizmus, antiszemitizmus és rasszizmus.

Molnár Ferenc és a budapesti fiúk

Molnár Ferenc (1878–1952) talán az egyik leghíresebb és legellentmondásosabb magyar színműíró, aki írói pályájának korai szakaszában az ifjúkori szorongás problémájával foglalkozott. Nagy népszerűségnek örvendő fiú-történetében, *A Pál utcai fiúkban* (1907) főként az alsó középosztálybeli városi (budapesti) fiúk problémáit és eszméit fogalmazza meg. (5)

Egy hiteles könyv arról tudósít, hogy a kortárs nyugati irodalomkritika Molnár Ferenc könyvében erőteljes háborúellenes üzenetet vél felfedezni. Ezt a megállapítást alátámasztja a katonai vezetők első világháborút követő kiábrándultsága, illetve bizalmatlanságára való utalás is. (6) Ez azonban a könyv fogadtatását jelzi, nem pedig a szerző saját céljait, szándékait. Ha ezt tenné, egyszerűen anakronisztikus lenne. Az 1920-as évek elejének olvasója könnyen tarthatta a könyv központi gondolatát antimilitáris szelleműnek, de semmi bizonyíték sincs arra, hogy az író saját kiábrándultsága a háború előtt kezdődött volna. Hitelesebb lenne az író saját élményét – mint az I. világháború galíciai frontjának haditudósítójáét (7) – megvizsgálni. Hogy megértsük azt az üzenetet, amelyet Molnár Ferenc akart közölni, *A Pál utcai fiúkat* a háború előtti kulturális és szellemi háttér tükrében kell elemezni.

Ahogy *John Neubauer* fogalmaz, Molnár leírása a két „hadviselő” középiskolás csapatról feltehetőleg az első modern történet „ifjúkorú” fiúkról. Szerinte Molnár regénye nagymértékben közrejátszott abban a változásban, hogy a „reform” nézet szerint elnyomásból megértés lett, a „csoporthözöttn” csendes manipulálása. (8) Ez a modern felfogás, az ifjúkornak ez a modern értelmezése a regény kiindulópontja. Először nézzük meg röviden a regény cselekményét, utána pedig vizsgáljuk meg a fő gondolatokat!

Két ellenséges csapat vetélkedik a grund tulajdonjogáért, amelynek „eredeti” tulajdonosa a Pál utcai fiúk. Az ellenséges csapat a vörösingések, akik szeretnék maguknak megszerezni – akár háború árán is – a területet, mert helyre van szükségük, ahol labdázni lehet. A Pál utcai fiúk csapatának védelmét az eszes Boka János irányítja, de az ügyet Nemeček Ernő menti meg a döntő ütközetben: sikerül a vörösingések vezérét, Áts Ferit semlegesítenie, s így lesz Nemeček Ernő a csata hőse. Nem sokkal később Nemeček korábban szerzett meghűlésébe belehal, és a grund is elvész, mert ismeretlen tulajdonosa beépíti. A regény a hiány és a rezignáltság érzésével ér véget.

A Pál utcai fiúk nem egy mindennapi fiúkról szóló kalandregény. Számos morális intelmet tartalmaz, amelyek segítségével a narrátor megpróbálja megtanítani az olvasót néhány alapvető igazságra. A narrátor a történet szerepét tölti be, így tudja a történetet hihetően, minden részletre odafigyelve elmesélni. A mesélő a történelmi regény szabályait követi: az epizódok az előkészületektől a csata végkifejletéig szigorú kronológiai sorrendben következnek egymás után. Az író történetének időpontját is meghatározza: „1889”. A narrátor arra készíti az olvasót, hogy észrevegye, a Pál utcai fiúk szócsöveként nem egyes szám harmadik személyű része a történetnek, hanem egy külső, objektív szemlélő. (9) Azonban Molnár Ferenc hősei nincsenek tudatában hazafiasságuknak – a narrátor a hazafiasságra vonatkozó megjegyzéseit a fiúk beszélgetésein keresztül tudatja olvasóival. A regény egy olyan életszemléletet képvisel, amelyet természetesen lehet történelminek, de ugyanakkor ironikusnak is nevezni, így jellegzetesen a magyar történelemhez kötött mű. (10)

A Grund – a szabadság földje

Molnár Ferenc könyvének középpontjában a grund áll. Ez adja a fiúk saját maguk által kitalált problémáinak megoldására a játékeret. Ezzel párhuzamosan a grund metaforává válik, amelyhez a narrátor érzékeny, patriotikus jelentéseit és érzéseit fűzi.

A grund központi szerepével ellentétben állnak az olyan helyek, mint az otthon, az iskola és a templom; a felnőttek sem kapnak jelentős szerepet a regény eseményeiben, cse-

lekményében. A történet elején csupán rövid időre avatkoznak bele a fiúk cselekedeteibe. Molnár szintén nem fordít nagy figyelmet az ifjúkori szexualitásnak, a fiúk szexuális ébredésének. Az egyetlen lány szereplő, Mari, semleges szerepet játszik. A fiúk maguk alapvetően tiszták, a század végén divatos degenerációs félelmek – mint például a maszturbáció által okozott idegesség – hiányoznak a könyvből.

A regény legelején, amikor elterjed a közeledő elnökválasztás híre, a csapat szétszéled az osztályteremben, süt a nap, májusi friss levegő árad be az ablakon, magyar nőta hal-latszlik, az érdekes ceremónia várat magára, a grund kezdi hívogatni a fiúkat, és minden szellemi feladat háttérbe szorul. Eltérően például, *L. Frank Rämberbande c.* művétől (1914) a fiúk nyugthatatlansága nem változik társadalomellenessé. (11) Iskola után ezek a fiúk nyugodtan gyülekezhetnek a „titkos” grundon, ahol szabadjára engedhetik érzéseiket és ösztöneiket is. Felfedező útjaikat sem felnőttek irányítják. A tanulás és a felnőttek világából való kiszabadulás öröme Molnár azzal teszi hangsúlyossá, hogy mintegy párhuzamba állítja a szertárban álló, a tanár úr által nézegetett emberi csontváz leírását azzal a képpel, amikor a fiúk kirohannak az osztályteremből.

A grund a fiúknak a saját hőn áhitott hazájukat és birodalmukat testesíti meg, ezzel a metaforával reprezentálva egy leendő szabad Magyarországot. Az ő képzeletükben a grund a városi „Alföld”, ahol nyitott a tér és nincsenek határok. „Ez jelenti számára a végtelenséget és a szabadságot”. Jelen esetben a szabadságnak ez a birodalma kőfalakkal és kerítéssel van körbekerítve. Csupán két bejárata van, de sem a fűrésztelep épületei, sem pedig a grund területén lévő farakások jelenlététől nem lesz zártabb a tér, mert ezeket erdőknek és hegyeknek is lehet képzelni egy síkság peremén, vagy akár háborús erődöknek is.

A fiúk szemében a grund gyönyörű és nemes hazaként van idealizálva, amelynek megvédésére, ha úgy adódik, mindig készen állnak. A legidősebb közülük 14 éves felnőtt fiú, aki hazafias érzéseket és „nemes hazaszeretetet” képes táplálni a többiekben, imitálja az első világháború előtti katonai és hazafias lelkesedést a háború iránt úgy, hogy egyszerre kiáltja a többiekkel: „Éljen a grund!”, mintha azt kiáltották volna, hogy: „Éljen a hazal!” (35). A csata elején boldogságtól megrészegülve a levegőbe dobálják sapkájukat, úgy mint 1914-ben az emberek tették, amikor híret vették a háború kitörésének.

A háborúval foglalkozó kortárs nézetek szerint a háborúra való motivációt a narrátor inkább természetes szükségletként ábrázolja, mint az emberi „kapzsiság” megnyilvánulásaként. Az élet lényege mindenütt ugyanaz, a természetben is, a nemzetek kapcsolatában is, vagy akár az utcai gyermekcsapatok kapcsolatában is: az élőhelyért folyó harcot jelenti. A vörösingesek által kikiáltott háború ugyanabból az okból fakadt, mint a való-ságban dúló háborúké. A történész-narrátor emlékezteti az olvasót az 1904–05-ös japán–orosz háborúra: „Az oroszoknak a tenger kellett, azért hadakoztak a japániakkal”. Az a tény, hogy az oroszok elvesztették a háborút, a könyv elején mintegy előrevetíti, hogy a fiúk is el fogják veszteni grundjukat.

Az egyetlen külföldi a grundon belül a fűrésztelep tót öre (nem az olasz törökmézes ember), akit az áruló vesztegetett meg, hogy a fiúkat elkényszerítse a grundról. Azonban ez nem sikerül, és az epizód annyira pillanatnyivá válik, hogy valószínűsíthető, Molnár nem akart nyers rasszista vagy etnikumokra vonatkozó megjegyzést tenni. Eltérően például *Rider Haggard* fiú-történeteitől (11) Molnár könnyelműen és ártatlanul kezeli a magyar nemzeti és etnikai sztereotípiákat – ő maga is zsidó-bur-zsoá származású (12). A csatában résztvevők mindannyian magyarok. A grund azon-nali megvédésének feladata az oka a fiúk izgatottságának. Ha összehasonlítjuk a könyvet korábbi fiútörténetekkel, fontos, hogy a Pál utcai fiúk pszichológiai élmé-nyei nemcsak vallásosak, hanem morálisak és egzisztenciálisak is, különösen, ha a demokratikus úton megválasztott vezetőjüknek, Bokának a jellemábrázolására gon-

dolunk. Bár a narrátor tájékoztatja az olvasót, hogy Boka az ifjúkor és a közeledő felnőttég határán áll („hangja mély volt, szelíd és komoly”), ám ezzel tagadja meg tőle az író azt a lehetőséget, hogy igazán karizmatikus vezető lehessen, bár így is fokozatosan felveszi a megkérdőjelezhetetlen vezető szerepét („elnök úr”, „tábornok”). Nem válhat azonban a regény főhősévé, csak mini-hadseregének szellemi vezetőjévé. Ugyanúgy, ahogyan egy nemzet jó vezetője, Boka is kellő időben kiad egy (nemzeti) kiáltványt: „Most mindenkinek talpon kell lenni! Birodalmunkat nagy veszély fenyegeti, és ha nem leszünk bátrak, az egész területet elveszítjük! Veszélyben a grund!... De mi ott leszünk, és ha kell, életünkkel is megvédelmezzük a birodalmunkat! Mindenki teljesítse kötelességét!”

Boka kétségtelen vezető szerepe odáig fokozódik, hogy be kell látnia, a zseniális vezetés magányosságát, a közkatonák részéről pedig elzártságot feltételez. Hosszútávú tervekkel kell előállnia, s a helyzet totalitásátának a látszatát fent kell tartania. Abban a reményben, hogy stratégiája és taktikái kiállják az ellenség támadásának a próbáját, Boka fokozatosan elveszti a grundjához való „etnikus” kötődését; egy tábornoknak képesnek kell lennie „mindenféle” grundot megvédeni. Mielőtt maga a tényleges csata elkezdődik, Boka magányosan, elidegenedve álldogál a grund közepén „mint egy távoli országban”, ahol „egy csata fogja eldönteni nemzetek sorsát”. És mégis, ez a zaklatottság és elidegenítettség nem válik el-lentmondásossá a grund megvédése szempontjából, mert ez az élmény hozza elő Bokából a legcsodálatosabb jellemvonását: megérti küldetését és magabiztos, bátor vezetővé válik. Lelki szemei előtt megjelenik a történelemkönyv lapjairól

*Egy hiteles könyv arról tudósít,
hogy a kortárs nyugati
irodalomkritika Molnár Ferenc
könyvében erőteljes
háborúellenes üzenetet vél
felfedezni. Ezt a megállapítást
alátámasztja a katonai vezetők
első világháborút követő
kiábrándultságára, illetve
bizalmatlanságára való utalás is.
Azonban ez a könyv
fogadtatásának interpretációja,
nem pedig a szerző saját céljaié,
szándékaié.*

Napoleon Bonaparte képe, s most érzi meg igazán azt a ránehezedő súlyt, melyet kis csapatának csatába való vezetése valójában jelent. Ez az a pont a regényben, amikor Boka jelleme elkezd átváltozni: az ambivalens ifjúból határozott felnőtt lesz. „Tetszett nekik, hogy az elnökük nem gyerek, hanem komoly férfi.” A narrátor a fiúk Boka iránti tiszteletét Napoleon öreg bakáéival hasonlítja össze.

Attól a pillanattól, hogy Boka felvette a katonai vezető szerepét, a fiúk is elkezdték utánozni háborúskodásukban a felnőtteket. A grund így fokozatosan átváltozik harctérre, erődfőmények épülnek, a levegő is egyre jobban felforrósodik, háborús hangulat alakul ki. Az indiánoktól tanult (vö.: *Karl May*) kiáltás európai változata hallatszik. A terv elkészült, a védelmi hadmozdulatokat begyakorolták és a csapaton belüli haragosok is kibékültek. A lelkesedés nőttön-nőtt, az izgalom a tetőfokára hágott. A természet, az időjárás is kedvezett a készülődésnek. Hierarchikus rendszert vezettek be a csapaton belül, a zászlót kitűzték, a fegyvereket ellenőrizték. Hűségesküt tettek, mindenki tudta feladatát, arra kellett törekedniük, hogy mindenáron fenntartsák állásaikat. A „napóleoni” Boka egy dombon álldogált és távcsövén keresztül figyelte, amint az „ördögi” ellenség közeledik. Miközben a narrátor ezeket az eseményeket meséli el, a szöveget telezsúfolja harcászati kifejezésekkel. Még „haditörvényszéket” is állítanak, azért, hogy aki megszegi az esküben fogadott szabályokat, az megkaphassa a méltó büntetését. Mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a „háborús idő” kezdetét vette.

Talán ironikusnak tűnhet, hogy maga a csata minden egyes lépését előre átgondolták, eltervezték, így alig lett más, mint az erőszak szimbóluma. Egy elegánsan megvívható csata volt ez: a valóságos harc tilos volt, csupán a birkózás, a kardvívás, a homokbombák dobálása volt megengedett. Ezzel a képpel viszi vissza a narrátor a történetet az általánosságban vett ifjúkor szintjére. A főhős, akinek a halálát a korábbi meghülés okozta, a csata egyetlen áldozata.

Heroizmus

A fiúregény fontos jellegzetességei a sporttal és játékkal kapcsolatos felderítő utak és csatározások. Ezek a férfias foglalatosságok felnőttforma ifjú hőseket hoztak létre; a grundért való harc sem kivétel ezek közül. A Pál utcai fiúk minden küzdelme hősiességről tanúskodik, és így minden hozzájuk tartozó gyerek egy-egy kis hős. A történetben mégis mindenki fölé emelkedik a zárkózott és magányos Nemecek Ernő. Nemecek irracionális és önfeláldozó ösztönének köszönhető az, hogy a grund megmenekül a végső ütközetben. Ő az, aki vakon elkötelezte magát a grundnak. A racionalizált csatározás nyilvánvalóvá válik az olvasó számára is: a hazát kizárólag a (haldokló) közkatonának mentik meg, nem pedig a nagyszerűen kitervelt hadműveletek vagy a parancsolgató tisztek.

A narrátor kontrasztba állítja az árulást a hősiességgel, de hagyja, hogy a konfliktushelyzet feloldódjon a döntő csata előtt. Ennek az írói fogásnak pedig az a szerepe, hogy megalapozza a főhős – Nemecek – szavahihetőségét, akiről a történet elején feltételezhető volt, hogy áruló. Az ellenség táborában tett felderítő útja során Nemecek rájön, hogy ki a valódi áruló: Geréb az, aki elárulja a grundot, és átáll a vörösingésekhez. Nemeceknek csak nagy nehézségek árán sikerül bebizonyítania igazát a többiek előtt. Végül a „bölcös” Boka is rájön, hogy Geréb az, aki összejátszik az ellenséggel. Gerébet azonban a vörösingések is elutasítják gyávasága miatt, és a nagyszerű Boka az, aki tárgyalás és bocsánatkérés után visszafogadja csapatába. Ilyen módon Geréb is hőssé válhat – az összeütközésben az első sorban kíván részt venni. Időközben elkezdődik a csata, s csupán a legvégén derül ki Nemecek ártatlansága, és csak akkor mentik fel minden „bűne” alól. Azzal, hogy Nemecek megdicsőülése a történet legvégére kerül, az író példát ad abból, hogy milyen nehéz a valódi hős élete – s ráadásul ez a végkifejlet szentimentális befejezést kölcsönöz az egész történetnek.

Nemecek hősiessége tragikus. Akkor, amikor a csata elkezdődik, ő betegen fekszik, de éppen abban a pillanatban, amikor a grund védelme végleg összeomlana, kibotorkál a grundra, és emberfeletti erővel állítja meg és teperi a földre Áts Ferit, a vörösingések vezetőjét. Azzal, hogy Nemeceknek sikerült megmenteni a grundot, a természet egyik törvényét igazolja: „Aki erősebb, az győz”. Az ár azonban, amit neki ezért fizetnie kell, borzalmas. Meghülése halálos kimenetelű – hosszú szenvedés után Nemecek Ernő meghal. Lázálmában utoljára a grund elvesztésének szörnyűségéről beszél, így készíteti Molnár az olvasóit arra, hogy mérlegeljék önmagukban: érdemes-e feláldozni egy emberi életet a csatában a terület megmentése érdekében. Ez – legalábbis Boka számára – először teljesen érthetetlennek tűnt.

A regény legvégén derül ki, hogy a grund tényleges tulajdonosa házat épített a területre. Boka elsírja magát dühében; a grund cserbenhagyta hőseit. Az egyetlen vigasz számára az, hogy Nemecek „ezt” már nem láthatta. Másnap az iskolában érti meg Boka, hogy mi is valójában a háború, s mik a következményei. Képtelenség volt ellenálni a „felettük álló”, valódi tulajdonos akaratának, aki hatalmasabb, mint a fiúk szerény lehetősége és elszántsága. A természet és a politika törvénye szerint a valamikor jelentéktelen grundra egy hatalmasabb erő tart hirtelen igényt, hogy kiterjeszthesse birodalmát. Amikor egy nép növelni kezdi életterét, lakói rájönnek, hogy „mi is az élet, amelynek mindannyian küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk”. Ahhoz, hogy ebben a folyamatban hős-

sé válhassunk, az embernek teljesen át kell adnia önmagát az életnek. Egy idealizált háborúban a hős énekelve menetel a harctér felé, és közömbös a halállal szemben.

Üzenetek

A Pál utcai fiúk társadalmi üzenetét az író Nemecek figurája köré fűzi. Abból a tényből kiindulva, hogy egy szegény szabó fiáról van szó, az a következtetés vonható le, hogy Molnár elutasította azt a nézetet, hogy egy hősnek szükségszerűen arisztokrata származásúnak kell lennie. Nemecek „gyöngesége” ellenére sem volt sérült, hanem kötelességtudó és találékony, egészséges karaktere volt. Molnár a racionális gondolkodású, „elitet”, a vezető típusú Bokát állítja párba az ösztönösen cselekvő és szentimentális Nemecekkel.

Nemecek halála és a grund elvesztése Boka egzisztenciális és morális fejlődését szolgálja. Végülis belenyugszik a történetbe, és ezzel maga mögött hagyja az ifjúkort. Molnár regényében nem hagyta figyelmen kívül azt a militarista felfogást, miszerint a hadsereg és a háború erőpróbái jelentik a férfivá érés „igazi” iskoláját, de az író üzenete ennél összetettebb: a magasabb, közös célok érdekében tanúsított vak alárendeltség – például egy nemzet vagy akár egy csoport számára megszerezni vagy megtartani egy adott területet (életteret) – ellentmond az individuum saját élete megvédésének céljának. Mielőtt az ember teljesen átadja magát annak az életszemléletnek, hogy a harcművészet megdicsőít, nem szabad elfelejteni arról, hogy a háború nagyrészt pusztító öldöklésről szól. A háború törvényei ugyanolyan amorálisak, mint a természet törvényei. Boka céloz is arra, hogy nem vezet jóra egy vezető számára, ha megpróbálja magára vállalni a köz-katonák félelmeit, mert a közkatonáknak kell jelenteni azt az élő tömeget, amit az ő feladata alakítani, formálni. Ez az egyszerű észrevétel tette őt felnőtte, amit a későbbiekben maga Molnár Ferenc nevez cinikusnak. (14)

Molnár patriotizmusát az a belső érzés fogja vissza, hogy a legtöbb emberi erőfeszítést megghiúsítja valamiféle megjósolhatatlan, hatalmasabb erő. Kis embereknek és nemzeteknek nem szabad túl sokat várniuk a történelemtől, még akkor sem, ha egy nap alkalom adódna területüket vagy hatalmukat növelni. A gyengébbek győzelmei mindig phyrruszi győzelmek voltak. Az alapvető „igazságot” megtartva, Molnár regényében nem uszít a háborúra, még ha úgy is tűnik, hogy beletörődött a háború előtti – 1907 – hangulatba, amikor hiszékeny emberek hajlandóak voltak „vidáman” a halálba menni.

Az első világháborút megelőzően a liberális gondolkodásúak gyakran emeltek szót a világban előforduló ellenségeskedések, háborús cselekmények ellen: a kultúra fejlődése során nem volt képes megsemmisíteni, eltüntetni a föld színéről a háború intézményét. Másrészt viszont a civilizáció maga tette az európai embert olyanná, aki idealizálja és tiszteli a háborút, és „haladást” vár tőle. Nemecek halála megfeleltethető az ifjúkori öngyilkosságnak, amelyben a századvégi regény és dráma bővelkedik, azt sugallva, hogy az emberi élet elvesztése még mindig hozzátartozik az élet természetéhez, ill. a kultúra további „magasabb” céljainak beteljesítéséhez. A grund „birtokosának” mindig résen kell lennie, és izgatottan kell figyelnie a tényleges tulajdonos „területi igényeit”. A történész-narrátor el tudja mondani a történelem leckéjét: a dolgok természetében benne van, hogy – sajnos – a hatalmasnak (is) igaz van.

Jegyzet

(1) *Dominick LaCapra* a szellemtörténet és a kritikai elemzés közti hasonlóságokat hangsúlyozta, ezért tartom fontosnak megemlíteni munkáját: *Re-thinking Intellectual History; Texts; Contexts; Language*. Cornell University Press, Ithaca, 1983, 23–69. p.

(2) *John Neubauer: The Fin-de-Siecle Culture and Adolescence*. Yale University Press, New Haven, London, 1991, 5–6. Általános kulturális és tudományos háttérnek ld. *Fin-de-Siecle and Its Legacy*. Eds. Mikulás Teich and Roy Porter C. U. P., 1990.

- (3) Hall G. Stanley: *Adolescence: Its Psychology and Its Relations to Psychology, Antropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education*. I. köt. 1914.
- (4) W. J. Reader: „At Duty's Call”. A Study in Obsolete Patriotism Manchester University Press, 1988.
- (5) A regényt az író sürgős pénzkereset céljából írta abban a budapesti kávézóban, ahol korábban a hadsereg zenekara játszott. Először egy fiataloknak szóló újságban, a Tanulók Lapjában jelent meg folytatásokban. További részleteket ld. Clara Györgyey: *Ferenc Molnár*. Boston, 1980, 71–72, 179. *Ferenc Molnár: Companion in Exile*. Notes for an Autobiography. London, 1951, 115. p.
- (6) Lóránt Czigány: *The Oxford History of Hungarian Literature*. O. U. P., 1986, 276. p.
- (7) Ld. Molnár bevezetőjét a háborús tudósító naplójához (1914–1915). Györgyey Clara: i. m. 53. p. Vö.: *George Parfitt, Fiction of the First World War: A Study*. London, 1988.
- (8) Neubauer John: i. m. Vö.: Illés Endre, „A fiatal Molnár Ferenc”. Kréтарajzok, Budapest, 1957, 316–319; Molnár Gál Péter, „Molnár, mint N. Ferencz”. *Mozgó Világ*, 1995. 8. 12., 69–73. p.
- (9) Ezt a magányosságot párhuzamba lehet állítani *Babits Mihály: A gólyakalifa* (1916) című regényében megfogalmazott gondolatokkal.
- (10) *A kelet-európai nemzetéptítő történeisz szerepéről* ld. Bernard Lewis: *History: Remembered, Recovered, Invented*. Princetown, New Jersey, 1975, 45–50. p.
- (11) Vö.: *Neubauer John*: i. m. 22–23. p.
- (12) Vö.: *Wendy R. Katz: Rider Haggard and the Fiction of Empire*. Cambridge University Press, 1987.
- (13) Vö.: *Györgyey Clara*: i. m. 22–23. p.
- (14) Vö.: *Molnár Ferenc*: i. m., 312. p.

Vajdovich Nóra fordítása